

Key words: Cyril and Methodius Brotherhood, national and cultural revival, intellectuals, ethnography, textbook.

УДК 94(477–25):378 «18»

Ольга Тарасенко

ШТРИХИ ДО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПОРТРЕТУ ІСТОРИКІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА – В. ДОМБРОВСЬКОГО, М. КОСТОМАРОВА, П. ПАВЛОВА

Розглянуто соціокультурний портрет істориків кафедри російської історії університету Св. Володимира – В. Домбровського, М. Костомарова, П. Павлова. Досліджено, що у кінці 30–60-х рр. XIX ст. своєю викладацькою, науковою, громадсько-просвітницькою діяльністю В. Домбровський і М. Костомаров сформували перший період, а П. Павлов – другий період створення школи істориків університету Св. Володимира XIX ст. Встановлено, що своєю різноплановою діяльністю В. Домбровський, М. Костомаров, П. Павлов продемонстрували культ знань, високу ерудицію і загальну культуру, прагнення творити, фахово навчати талановитих вчених і виховувати широко й неупереджено мислячу молоду генерацію громадян, надихали оточуючих вивчати історію та культуру рідного краю, що сприяло започаткуванню традицій школи істориків університету Св. Володимира загалом.

Ключові слова: соціокультурний портрет, університет Св. Володимира, В. Домбровський, М. Костомаров, П. Павлов.

Для поколінь студентів, які вчилися в університеті Св. Володимира у кінці 30–60-х рр. XIX ст., для освічених киян, а також для усіх тих, хто досліджував історію вищої освіти і науки першої половини і середини XIX ст., історію університету Св. Володимира та життя Києва того часу імена викладачів-істориків кафедри російської історії – Василя Домбровського (1810–1845 рр.), Миколи Костомарова (1817–1885 рр.), Платона Павлова (1823–1895 рр.) – назавжди залишилися у вдячній пам'яті та пошануванні.

Вивчення соціокультурного портрету В. Домбровського, М. Костомарова і П. Павлова дозволить дослідити історію формування та становлення школи істориків університету Св. Володимира у XIX ст., глибше осмислити життя, наукову, громадсько-просвітницьку діяльність зазначених істориків у започаткуванні ними традицій школи істориків, усвідомити спадкоємність традицій школи істориків університету Св. Володимира XIX ст. в цілому.

У біографічному словнику професорів та викладачів університету Св. Володимира, виданому у 1884 р. за редакцією В. Іконнікова [1], вміщено інформацію про життєвий шлях, викладацьку та наукову діяльність В. Домбровського [1, с.182–186], М. Костомарова [1, с.283–297], П. Павлова [1, с.533–537]. Становленню та розвитку історичної освіти і науки в університеті Св. Володимира у 1834–1884 рр. присвячена монографія О. Тарасенко [2], яка висвітлила внесок наукової школи істориків закладу у становленні історичної освіти і науки [3–4], до 175-річчя закладу пошанувала означених істориків [5], проаналізувала спогади про істориків університету Св. Володимира [6–9].

Діяльність В. Домбровського у Київській археографічній комісії описав О. Левицький [10], внесок вченого у її становленні та всю її історію дослідив О. Журба [11–12], діяльність вчених університету Св. Володимира у Київській археографічній комісії у 50–80-х рр. XIX ст. розглянула автор цієї статті [13], яка окреслила творчий портрет В. Домбровського [14], висвітлила його викладацьку і наукову діяльність у період започаткування викладачем першого періоду становлення школи істориків університету Св. Володимира [15], проаналізувавши його праці «Острожская старина» [16], «Луцк» [17], «Очерк г. Чернигова в его области в древнее и новое время» [18], «О кременецком замке» [19]. Спогадами про історика поділився російський поет, перекладач, видавець М. Гербель [20].

Вивченню життя, наукової і громадської діяльності М. Костомарова присвятив своє життя Ю. Пінчук [21], який проаналізував життя М. Костомарова у Києві у 1844–1847 рр. [22]. Особистості М. Костомарова присвячена стаття у збірці «Сто найвідоміших українців» [23]. Про роботу історика в університеті Св. Володимира відзначено у рубриці «Незбутні постаті» Київського університету [24]. Про життя і працю у Києві згадував у автобіографії М. Костомаров [25]. Його етнографічну працю «Славянская мифология» [26] і роботу вченого як етнографа, фольклориста, літературознавця проаналізували В. Науменко [27], П. Попов [28], М. Яценко [29]. Участь М. Костомарова у Кирило-Мефодіївському товаристві висвітлив Я. Козачок [30]. Спогади про історика залишив М. Ге [31]. Діяльність вченого в Київській археографічній комісії описав О. Левицький [10] та автор цієї статті [13], яка розглянула особистість вченого у контексті

становлення школи істориків університету Св. Володимира [15; 32] і як представника народницького напрямку [33] та проаналізувала спогади М. Костомарова про його наступника на кафедрі російської історії університету Св. Володимира П. Павлова [9].

Докторську дисертацію П. Павлова «Об историческом значении царствования Бориса Годунова» [34] проаналізували К. Кавелін [35], С. Соловійов [36] та М. Погодін [37]. Про недільні школи, активне керівництво якими здійснював професор П. Павлов писав М. Пирогов [38]. М. Лемке, як історик російської журналістики, цензури та визвольного руху, в нарисах із історії визвольного руху 60-х рр. XIX ст. присвятив увагу «справі професора Павлова» [39]. Про П. Павлова у контексті руху революційних демократів в Україні в другій половині 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст. згадував Ф. Ястребов [40]. Ученого як просвітника розглядала Р. Еймонтова [41], яка опублікувала зміст прощальної лекції П. Павлова студентам університету Св. Володимира у грудні 1859 р. [42]. Спогади про професора П. Павлова залишили його учні: О. Романович-Славатинський [43], В. Португалов [44], В. Авсєєнко [45]. Спомини В. Португалова про професора П. Павлова проаналізувала автор цієї статті [46], яка дослідила його викладацьку діяльність в університеті Св. Володимира [47], розглянула його діяльність упродовж другого періоду становлення школи істориків цього закладу [48], формування ним своєї наукової школи [49], вивчила спогади М. Костомарова про П. Павлова [9]. Плідну викладацьку, науково-дослідну та музейну діяльність у 1875–1885 рр. професора П. Павлова на створеній кафедрі історії і теорії мистецтв університету Св. Володимира дослідила О. Сторчай [50].

Розвідки про соціокультурний портрет істориків університету Св. Володимира – В. Домбровського, М. Костомарова, П. Павлова, як про викладачів, які своєю працею започаткували і сформували перший та другий періоди існування школи істориків університету Св. Володимира в історичній літературі немає.

Мета статті: дослідити соціокультурний портрет істориків В. Домбровського, М. Костомарова, П. Павлова, які у кінці 30–60 рр. XIX ст., працюючи на кафедрі російської історії університету Св. Володимира, своєю викладацькою, науковою, просвітницькою діяльністю сформували перший і другий періоди створення школи істориків університету Св. Володимира XIX ст., заклали її традиції, своєю подвижницькою діяльністю надихали оточуючих на вивчення історії та культури рідного краю.

Представники школи істориків університету Св. Володимира – В. Домбровський, М. Костомаров, П. Павлов, розпочали своє становлення як університетські викладачі та науковці саме у стінах університету Св. Володимира, на кафедрі російської історії. Час їх викладацької та наукової діяльності можна віднести до першого (В. Домбровський та М. Костомарова) та другого (П. Павлов) періодів становлення школи істориків університету Св. Володимира.

Коротким, всього тридцять п'ять років, був життєвий і творчий шлях В. Домбровського. Народився у 1810 р. місті Гомелі Могилевської губернії, у родині городничого. Початкову освіту здобув у повітовому училищі та Могилевській гімназії. Після смерті батька навчався упродовж 1825–1831 рр. у Ніжинській гімназії вищих наук, яку закінчив із званням кандидата і медаллю. Обдарований, здібний, працелюбний гімназист В. Домбровський виділявся гострим розумом, умів пожартувати, був приємним співбесідником, користувався симпатією товаришів. Через сімейну матеріальну скруту працював наглядачем у пансіоні при ліцеї та учителем німецької мови при гімназії. Ґрунтовно опанував класичні мови, вільно розмовляв французькою та німецькою мовами [1, с.182–183]. У 1833 р. В. Домбровський працював у Київському повітовому училищі учителем історичних наук, у 1835 р. – учителем географії Київської губернської гімназії, у 1836 р. – старшим учителем історії Першої київської гімназії [1, с. 183; 12].

В. Домбровський майстерно використовував свою чудову пам'ять та виразний дар слова. Попечитель Київського навчального округу звернув увагу на талановитого викладача. Міністр освіти С. Уваров, після прослуханих лекцій В. Домбровського в гімназії, викликав його у Санкт-Петербург для ознайомлення із методом викладання історії О. Язвинського та методикою викладання російського історика, археографа, придворного історіографа, професора Санкт-Петербурзького університету, автора підручників з історії для гімназій М. Устрялова (1805–1870 рр.). Після повернення у Київ, В. Домбровський у 28 років призначений викладачем, 19 січня 1838 р. – ад'юнктом, а 28 березня 1840 р. – виконувачем обов'язки екстраординарного професора університету Св. Володимира, на кафедру всесвітньої та російської історії і статистики [1, с.183–184]. У 1842 р., після прийняття нового статуту університету Св. Володимира утворено окрему кафедру російської історії, на якій за штатним розкладом мав викладати один професор [2, с. 21]. Ним став В. Домбровський, якому належить право започаткування викладання російської історії в університеті Св. Володимира у 1838–1844 р. [2, с. 24]. У цей час В. Домбровський також працював учителем географії та історії у Київському інституті шляхетних дівчат. За спогадами російського поета, перекладача, редактора, видавця М. Гербеля (1827–1883 рр.), студенти із задоволенням

відвідували лекції В. Домбровського, його аудиторія завжди була заповненою [20]. Упродовж двох зим у 1841–1842 рр. учений провів цікаві громадські лекції із російської історії, які сприяли популярності молодого вченого серед київської інтелігенції.

В. Домбровський вивчав історію Правобережної України. Зібрані ним у 1839 р., під час відрядження для огляду навчальних закладів Волинської губернії матеріали, він опублікував подорожніми нотатками у нарисах «Острожская старина» [16] та «Луцк» [17], які стали одними із перших краєзнавчих досліджень правобережних українських земель, свого часу становили значний науковий інтерес, були надруковані у започаткованому М. Максимовичем альманасі «Киевлянин». Історію сіверських земель та Чернігова у стародавній і новий час дослідив В. Домбровський у нарисі про Чернігів [18], надрукованому у 1846 р., після його смерті. Вивчав також історію Кременецького замку [19].

У 1843 р. історик був призначений членом Тимчасової комісії для розгляду давніх актів – Київської археографічної комісії [10], а у 1844 р. він був прийнятий у Копенгагенське королівське товариство північних антикварів [1, с.184]. Як відомо, вчені університету Св. Володимира були серед перших і постійних працівників Київської археографічної комісії, яка консолідувала українських істориків і археографів Наддніпрянської України [13]. Внесок В. Домбровського у формування української археографії у 50-ті рр. XIX ст. був цінний і важливий. Учений був одним із чотирьох членів-співзасновників Київської археографічної комісії. Підпис історика поруч із підписами М. Максимовича, М. Іванишева, С. Шодуара, стояв під актом 19 листопада 1843 р. її установчого засідання. Професору В. Домбровському доручено редагувати історичні пам'ятки її видань, юридичні – мав редагувати професор М. Іванишев, а пам'ятки словесності й освіти – професор М. Максимович [10]. 21 січня 1844 р. були визначені перші кроки роботи членів Київської археографічної комісії: В. Домбровський мав пояснити появу та розповсюдження унії на Правобережній Україні, досліджуючи луцькі та володимирські актові книги [11]. Як зазначав дослідник історії Київської археографічної комісії О. Журба [12], саме завдяки зусиллям і наполегливій праці В. Домбровського були збережені безцінні пам'ятки минулого Волині.

Влітку 1843 р. історик провів наукову експедицію на Волині за маршрутом Київ-Житомир-Кременець-Почаїв-Луцьк-Володимир-Волинський-Київ (понад 1000 км) і зібрав документи, що склали фундаментальну джерельну базу видань Київської археографічної комісії. Важливою була діяльність вченого у складанні коротких описів архівів на Волині, де на той час збереглося чимало рукописних реліктів та судово-адміністративних книг XVII–XVIII ст. В. Домбровський першим із діячів Київської археографічної комісії оцінив значення актових книг для історичної науки і археографії та зробив спробу їх класифікації [11]. Із кінця 50-х рр. XIX ст. видавнича діяльність Київської археографічної комісії проводилася переважно через публікацію матеріалів актових книг Правобережної України, а зібрані В. Домбровським історичні документи стали джерельною базою перших її видань. За підрахунками О. Журби, вони становили 31 % загальної кількості документів, що увійшли до двох перших відділів першого тому «Пам'ятников» [11]. Висловлені істориком думки й запропоновані теми (видання матеріалів з історії унії, про життя на Волині князя А. Курбського) були здійснені у наступних працях його колегами. Восени 1844 р. через хворобу, а потім смерть В. Домбровського, викладання російської історії в університеті припинилося.

Наступником В. Домбровського на кафедрі російської історії університету Св. Володимира став М. Костомаров. Він народився у 1817 р. у с. Юрасівка Острогозького повіту Воронежської губернії. Його батько І. Костомаров був дворянином-поміщиком, нащадком козаків-переселенців, колишнім військовим – капітаном у відставці, а мати Т. Мельникова – кріпачкою. Хлопчик народився до взяття шлюбу батьками, і за законами Російської імперії, став кріпаком батька. А після його раптової смерті, в одинадцять років М. Костомаров, як кріпак батька, перейшов у спадок до найближчих родичів, які запропонували його матері за її вдовину частку (14 тис. десятин родючої землі) надати волю синові та 50 тис. карбованців асигнаціями. Юнак вчився у московському та воронезькому пансіонах, закінчив Воронежську гімназію [23].

У 1833–1837 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Харківського університету, вивчав стародавні й нові мови, цікавився античною історією, німецькою філософією, новою французькою літературою, вчився грати на фортепіано, пробував писати вірші, брав участь у гуртку студентів-романтиків, яким керував його вчитель, професор-славист та літератор-романтик І. Срезневський (1812–1880 рр.) [23]. Гуртківці записували зразки української народної пісенної творчості, складали вірші, балади і ліричні пісні, зверталися до фольклору, як до вираження народного духу. Все це незабаром і визначило захоплення М. Костомарова фольклором і козацьким минулим України. Студент М. Костомаров дуже багато читав, що значно погіршило його зір та призвело до сліпоти наприкінці життя. У грудні 1837 р. М. Костомаров отримав статус кандидата [21]. Після закінчення університету М. Костомаров обрав військову кар'єру – служив юнкером у Кінбурнському драгунському полку в Острогозьку і став істориком полку, розбираючи

архів повітового суду, у якому зберігалось діловодство козацького Острогозького полку від часу заснування міста. Саме тоді М. Костомаров захопився вивченням минулого Слобожанщини [23].

У 1840 р. М. Костомаров склав магістерські іспити і написав дисертацію, присвячену Берестейській унії 1596 р. «Про причини і характер унії в Західній Росії», яка була надрукована у 1841 р., але її захист був заборонений через шалений протест церковної влади, яка заборонила авторське трактування цього питання. У 1844 р. М. Костомаров успішно захистив другу дисертацію на тему «Про історичне значення руської народної поезії», здобув звання магістра, що дозволило йому зосередитися на науковій і педагогічній роботі. М. Костомаров працював учителем місцевої гімназії та розпочав нове дослідження про Богдана Хмельницького у містечку Рівне Волинської губернії [24].

Кандидатура магістра російської історії М. Костомарова, як нового викладача кафедри російської історії університету Св. Володимира, яку запропонував міністр народної освіти, 2 листопада 1844 р. радою університету Св. Володимира була забалотована. Проте, 31 липня 1845 р. історик був переведений із Рівненської гімназії до Києва, на посаду старшого учителя історії у першу Київську гімназію [22, с.4]. Промовисту характеристику М. Костомарова-учителя навів у споминах видатний український і російський живописець М. Ге: «Николай Иванович Костомаров был самым любимым учителем всех. Не было ни одного ученика, который бы не слушал его рассказов о российской истории. Уроки Николая Ивановича были духовными праздниками. Его урока все ждали. Такое же впечатление он производил в женском пансионе и потом в университете» [31, с. 59–60].

Про київський період свого життя згадував М. Костомаров у третьому розділі автобіографії: «В конце мая [1846 р. – О.Т.] меня известили, что Университет Св. Владимира желает избрать меня в преподаватели русской истории вместо недавно умершего Домбровского, но с тем, чтобы я прочитал в совете пробную лекцию [...] 4 июня меня пригласили в заседание совета и предложили мне прочитать лекцию о том, с какого времени следует начинать русскую историю. Я прочитал. [...] лекция моя вышла настолько богата сведениями, сколько и примерами свидетельств, приводимых мною в подлинниках: она произвела самое хорошее впечатление. [...] По удалении моем из зала совета произведена была баллотировка, [...] я был принят единогласно и не оказалось ни одного голоса, противного моему избранию. То был один из самых светлых и памятных дней моей жизни. Университетская кафедра давно уже для меня была желанною целью, которой достижения, однако, я не надеялся так скоро» [25, с.476].

У другій половині серпня 1846 р. у 25 років М. Костомаров «был приглашен читать вступительную лекцию в университете: «Моя первая лекция прошла как нельзя лучше; слушателей было огромное число, и кроме того ее посетили несколько профессоров университета» [25, с. 476]. Учений неодноразово відзначав, що київський період професури був одним із найсвітліших у його житті: «Так началась моя кратковременная профессорская карьера. С тех пор я начал жить в совершенном уединении, погрузившись в занятия историею; время мое поглощалось писанием лекций по русской истории, которых надобно было каждую неделю приготовить четыре. Кроме того я иногда принимался за Богдана Хмельницкого, дополняя написанное мною некоторыми источниками, отысканными в университетской библиотеке. Потом я принялся писать «Славянскую мифологию», что, впрочем, было частью читаемых мною лекций» [25, с. 476]. Вперше на практичних заняттях М. Костомаров почав використовувати джерела, а його заняття відзначались ентузіазмом, вмінням залучати студентів до активної праці.

Додаток до звіту університету за 1846–1847 навчальний рік містить звіт М. Костомарова за перше півріччя, датований 11 грудня 1846 р.: «После назначения преподавателем русской истории в Императорский университет Св. Владимира только в августе 1846, я исключительно посвятил свои занятия составлению лекций, из которых прочитанные о языческом периоде российской истории будут напечатаны и в начале будущего 1847 выйдут отдельным произведением. Кроме того, я, по поручению Киевской археографической комиссии, готовил к печати летопись Величка, которая относилась к истории Гетманщины, ко времени Богдана Хмельницкого» [2, с. 26]. За дорученням Київської археографічної комісії М. Костомаров готував до друку видання літопису Самійла Величка, який разом із літописом Самовидця, літописом Григорія Граб'янки та «Історією Русів» утворює комплекс козацької історіографії. Літопис Самійла Величка, написаний українською літературною мовою XVIII ст. з елементами народної мови, є одним з найголовніших та найдостовірніших творів української історіографії другої половини XVI – початку XVIII ст. Літопис Самійла Величка був надрукований вже після арешту історика Київською археографічною комісією у 1848–1864 рр. у чотирьох томах під назвою «Летопись событий в юго-западной России в XVIII веке». У 1991 р. літопис Самійла Величка перевидано.

У автобіографії М. Костомаров відзначав: «В кругу профессорском я вообще мало вращался, будучи сильно поглощен кабинетною деятельностью» [25, с.477]. Етнографічна праця

М. Костомарова «Славянская мифология» [26] складає частину лекцій, які історик читав в університеті Св. Володимира впродовж другої половини 1846 р. Учений розглядав етнографію у широкому розумінні необхідним допоміжним джерелом вивчення історії, наголошував, що духовні сили народу розвиваються лише від розсудливого та правдивого розуміння свого минулого. У праці «Славянская мифология» історик дослідив стародавні поетичні уявлення предків слов'ян на природу, їхнє світосприймання та міфологію.

В. Науменко помітив, що, описуючи свята Лада, Купала, Коляду та інші, М. Костомаров зазначав: слов'яни-язичники попри багатобожство визнавали лише одного бога – батька природи. Вчений надав пояснення тим божествам, які складали міфологічний цикл слов'янських народів (Даждьбог, Сварожич, Радегаст, Свантовіт, Перун, Триглав та ін.). Усі ці божества історик пов'язав із єдиним божеством світла, якому протиставив божество темряви. Саме до цих двох основ світла і темряви він відносив усі міфи [27, с. XXXV–XLIV]. П. Попов зазначав, що для цієї мети М. Костомаров застосував значний порівняльний матеріал із міфології інших народів світу, використовував праці представників німецької догримівської символічної школи Георга Фрідріха Крейцера (1771–1858 рр.), німецької історико-міфологічної школи Карла Отфрида Мюллера (1797–1840 рр.), слов'янських вчених Павла Йозефа Шафарика (1795–1861 рр.), Яна Коллара (1793–1852 рр.), Франтішека Палацького (1798–1876 рр.), був обізнаний із поглядами Якова Грімма (1783–1863) на міфологію як на народну творчість [28, с. 38–43]. Таким чином, наукові пошуки та гіпотези М. Костомарова перебували в руслі європейської етнографії й фольклористики кінця XVIII – середини XIX ст. Праця «Славянская мифология» була надрукована старослов'янським кирилівським шрифтом у 1847 р. Як відзначив М. Яценко, головним у «Славянской мифологии» є доведення [...] думки про те, що єдиною верховною силою у слов'ян у різних іпостасях було божество, яке уособлювало світло і сонце (вогонь), якому протистоїть Чорнобог – носій зла та ворог світлоносної основи, життя і добра [29, с. 18–19]. Зацікавленість М. Костомарова слов'янською міфологією відбувалася в атмосфері просвітительського і романтичного зацікавлення народним життям та народною поезією, а сама праця стала важливим етапом дослідження міфології в Україні та Росії.

М. Костомаров працював в університеті Св. Володимира лише із серпня 1846 р. і до 30 березня 1847 р., до арешту у справі Кирило-Мефодіївського товариства [30]. Вважаємо, що саме київський період життя та діяльності значущо сформував спрямування всього подальшого його життєвого шляху у становленні як громадянина, історика та вченого. Молодий М. Костомаров був сповнений творчих сил і сподівань, разом із соратниками з Кирило-Мефодіївського товариства мріяв про прекрасне майбутнє для Батьківщини, а у день арешту мав обвінчатися і пов'язати все своє життя із Києвом та університетом Св. Володимира. Київський період життя і роботи в університеті Св. Володимира М. Костомаров вважав одним із найщасливіших і найсвітліших моментів свого життя [22; 32; 33].

Після арешту М. Костомарова через участь у Кирило-Мефодіївському товаристві на вакантну кафедру російської історії університету Св. Володимира був запрошений П. Павлов [1, с. 533–537; 47; 48], який працював на ній упродовж 12 років, створив свою наукову школу, яскравим представником якої став його учень, згодом професор кафедри російської історії університету Св. Володимира І. Лашнюков (1823–1869) [1, с. 357–365; 33; 49].

П. Павлов народився у 1823 р. у дворянській поміщицькій родині П. Козлова у селищі Таможенне Нижегородської губернії, був сином селянки. Початкову освіту здобув в родинному колі, навчався у приватному пансіоні Дешуданса та у Третій гімназії Санкт-Петербургу. Закінчив історико-філологічний факультет Головного педагогічного інституту у 1844 р., був відзначений за успіхи у навчанні срібною медаллю [1, с. 533].

За наказом міністра народної освіти, П. Павлов був залишений при Головному педагогічному інституті на один рік для удосконалення у класичній словесності, російській літературі та російській мові. У 1845 р. він отримав ступінь магістра грецької словесності у Санкт-Петербурзькому університеті, у 1847 р. у двадцять три чотири роки посів місце ад'юнкт-професора в університеті Св. Володимира, на кафедрі російської історії. У 1848 р. П. Павлов був відряджений до Москви з науковою метою, де у 1849 р. був удостоєний Московським університетом ступеня доктора історичних наук політичної економії і статистики [1, с. 533–534]. Дисертація двадцяти шестилітнього вченого «Об историческом значении царствования Бориса Годунова» [34] стала вагомим явищем тогочасної російської історії, прилучила його до кола представників державницької школи в російській історіографії. Вчений був наймолодшим доктором наук в історії освіти Російської імперії! Докторську дисертацію П. Павлова проаналізували у 1850 р. К. Кавелін [35], С. Соловйов [36], М. Погодін [37]. Професори Московського університету Т. Грановський, П. Кудрявцев, С. Соловйов, О. Бодяньський, Ф. Буслаєв, С. Шевирьов, які опонували на диспуті, одночасно вшанували молодого вченого. Цей момент свого життя П. Павлов вважав найщасливішим [39, с. 8].

Оцінюючи результати розвитку російської історичної науки другої чверті XIX ст., О. Пипін назвав П. Павлова серед помітних представників «нової історичної школи» 40-х рр., імена яких залишаться у пам'яті російської історіографії [41, с.208]. Після повернення до університету Св. Володимира, П. Павлов був обраний радою університету у 1850 р. у 27 роки екстраординарним, а у 1852 р. ординарним професором. У 1852–1856 рр. він викладав історію у Київському інституті шляхетних дівчат, а також працював деякий час у Першій та Другій київських чоловічих гімназіях [2, с. 534].

Упродовж грудня 1856 р. – вересня 1858 р. П. Павлов був відряджений університетом Св. Володимира за кордон для вивчення історичних та археологічних пам'яток європейських народів з метою порівняльного дослідження та для поповнення знань із археології у слов'янських землях, Німеччині, Італії, Греції, Франції. Досліджуючи стародавні руські рукописні пам'ятки в одному з відділів Британського музею у Лондоні, професор П. Павлов розглянув деякі з них і надав у музей коротке пояснення змісту французькою мовою. Оглядаючи старожитності Праги, він використовував вказівки відомого славіста В. Ганки. Вивчаючи археологічні зібрання Відня – спілкувався із професором історії витончених мистецтв Віденської академії мистецтв, Г. фон Тальбергом, якому завдячував багатьма порадами. Перебуваючи у Лондоні в березні 1858 р., П. Павлов декілька разів відвідував О. Герцена та М. Огарьова та прочитав у них декілька лекцій з російської історії [2, с. 31]. Після повернення до Києва, П. Павлов, одночасно із курсом російської історії, викладав курс історії пластичних мистецтв (необов'язковий для студентів, позаяк кафедри історії та теорії мистецтв на той час ще не існувало).

У викладанні П. Павлов використовував твори М. Карамзіна, І. Еверса, М. Устрялова, М. Погодіна, С. Соловійова та ін. Пропонував теми студентських дослідницьких робіт: «Про причини міжусобиць між руськими князями і про їхній вплив на суспільство в період часу від Рюрика до Івана Калити і Гедиміна»; «Про відмінність земської Новгородської системи від інших земських систем стародавньої Русі»; «Про значення опричнини в російській історії» [2, с. 28]. Тему «Про причини міжусобиць між руськими князями і про їхній вплив на суспільство в період часу від Рюрика до Івана Калити і Гедиміна» обрав на здобуття ступеня кандидата, студент І. Лашнюков, один із кращих учнів професора П. Павлова, який у подальшому 15 років очолюватиме кафедру російської історії Ніжинського ліцею князя Безбородька, був окрасою закладу, недовгий період до передчасної смерті викладав на кафедрі російської історії університету Св. Володимира [33; 49].

Під керівництвом професора П. Павлова студент І. Лашнюков опановував критику джерел історії, розуміння її вченими як метод історії та вивчення великих питань політичної історії, культури як головний предмет дослідження. Саме це характеризувало його як викладача і дослідника у подальшому. У рецензії на роботу студента І. Лашнюкова, професор П. Павлов визнав влучне пояснення автором багатьох явищ удільного періоду руської історії [2, с.28].

Робота була відзначена золотою медаллю, рецензія керівника дає уявлення про метод досліджень його школи: «Твір написаний автором переважно за літописними джерелами, використано два взаємопов'язані методи: критичний та оповідний. У роботі, з одного боку, чітко розкрито зміст подій, а з іншого – викладені самі події. Ця робота має цілком визначену вагу для науки вітчизняної історії, бо, об'єднуючи у собі результати попередніх досліджень М. Устрялова, М. Погодіна, К. Кавеліна, С. Соловійова, долучає багато зовсім нового у царину історичного бачення, як у цілому, так і в деталях» [49, с.109].

У рецензії на магістерську роботу В. Шульгина «Погляд на становище жінки в язичницькій Русі та на поступовий розвиток затворництва жінки в Росії», професор П. Павлов наголосив, що автор дослідив нове питання, ґрунтовно вивчив його, відзначив розум автора, його кмітливість, логічну послідовність висновків [2, с. 29]. 4 серпня 1849 р. В. Шульгин був затверджений ад'юнктом кафедри всесвітньої історії на допомогу професору всесвітньої історії О. Ставровському (1811–1882 рр.) [1, с.619–622].

Професор П. Павлов впливав на формування світогляду студентства та формував свій напрямок у школі істориків університету Св. Володимира на засадах критичного методу та просвітництва. Дуже проникливу характеристику особистості професора П. Павлова в цей час залишив у своїх спогадах студент-медик, активний член Харківсько-Київського таємного товариства В. Португалов, згодом земський лікар, публіцист: «Він тоді тільки що повернувся з Європи, із Парижа і Лондона. Його оповіді про Європу, про особисті зустрічі викликали у нас захоплення, і він невдовзі став нашим кумиром, нашим ідолом, котрого ми обожнювали, захоплювалися ним, любили самовіддано. Школа Павлова і його спілкування з нами, учнями. Він вчив нас моральності і більш за все своїм прикладом. Своєю надприродною людяністю, лагідністю, відсутністю всяких низьких пристрастей. Розмова тиха, плавна, виразна, логічна, а часом іронічна, добродушна посмішка рідко сходила з його вуст. Павлов був шанований вчений, мислитель, мудрець, народний витія. Це з усім тим був невичерпний кладень знань. Син селянки, Павлов

глибоко співчував усім реформам і готовий був душу свою покласти за щастя рідного народу. Ми, молодь, тоді вперше у спілкуванні із Павловим осягнули, що означає любити свій народ. Усі наступні покоління інтелігенції в Росії не можуть бажати кращої і більш довшеної постаті, ніж та, якою був Платон Васильович Павлов» [44, с. 252–256; 46; 48].

За ініціативи передової інтелігенції, головним чином студентської молоді, опозиційна діяльність якої значно активізувалася після поразки Російської імперії у Кримській війні та лібералізації суспільного життя країни після воцаріння Олександра II, школи для дорослих, заняття у яких проводилися у неділю, виникли в середині XIX ст. У Києві недільні школи з'явилися за ініціативи членів Харківсько-Київського таємного товариства. 14 вересня 1859 р. група студентів із 17 чоловік (Ф. Вороний (1837–1910 рр.), Я. Бекман (1836–1869 рр.), В. Португалов (1834–1896 рр.) та ін.) звернулася до попечителя Київського навчального округу в 1858–1861 рр., видатного вченого-хірурга М. Пирогова (1810–1881 рр.) із проханням дозволити відкрити недільну школу. Останній, погодивши це питання із Міністерством народної освіти, і київським генерал-губернатором, дозволив студентам відкрити недільну школу в помешканні Києво-Подільського дворянського училища, доручивши професору П. Павлову скеровувати роботу студентів [38; 48].

У 1859 р. у Києві відкрито ще дві недільні школи. Енергія професора П. Павлова та його дружні стосунки з київським студентством стали запорукою їх успішної діяльності. Вчений був щиро й глибоко переконаний, що розповсюдження знань поступово трансформує російське азійське суспільство, молодь шукала у недільних школах революційного збудника.

Студенти активно брали участь в організації недільних шкіл, налагодженні їх стабільної роботи й забезпеченні навчальними посібниками. Однак легальна й нелегальна робота студентів тривала недовго. У січні-лютому 1860 рр. 22 членів товариства заарештовано й засуджено до заслання. З викриттям і розгромом товариства власті розгорнули наступ на національно-визвольний рух в Україні. Після арешту в 1860 р. частини членів товариства, воно продовжувало діяльність до саморозпуску в 1863 р., деякі члени товариства вступили до загальноросійської народницької організації «Земля і воля» [40]. П. Павлов з повним правом посідає одне із найпочесніших місць серед когорти просвітників-«шестидесятників», діячів освіти, науки і культури, які своєю діяльністю дієво впливали на формування світогляду різночинної молоді, її палкого бажання робити особистий внесок у розвиток культурного і суспільно-політичного життя суспільства [41, с. 241].

У своїх лекціях професор П. Павлов ставив перед слухачами гострі питання, що безпосередньо перегукувалися із сучасністю, і тим впливав на формування світогляду молоді, спонукав її критично осмислювати дійсність. Лекції історика викликали захоплення і користувалися популярністю серед студентів. Його студент В. Авсеєнко, згодом відомий драматург, критик, мемуарист, згадував: «Він поєднував у собі репутацію поважного вченого з ореолом носія «кращих ідей», покликаною керувати молодим поколінням у його прагненні суспільного і морального ідеалу» [45, с. 723]. Студенти ставилися до П. Павлова з великою повагою. Антифеодальна сутність та демократичні тенденції просвітництва, надання вирішального значення освіті відбивали об'єктивні потреби суспільного і культурного життя Російської імперії того часу, більш за все відповідали настроям різночинної інтелігенції. Просвітництво збуджувало самосвідомість цього соціального прошарку, особливо його молодого покоління. Перед студентством відкривалися перспективи діяльності «на користь загальну», які запалювали його, породжували нове розуміння патріотичного обов'язку. Пояснюючи ідеї соціального та культурного прогресу, П. Павлов допомагав молоді усвідомити її високу історичну місію. Цілком зрозуміло, що свідомо інтелігентна молодь бачила в його особі не тільки співника, але значною мірою виразника її ідейної позиції [41, с. 233; 48].

Студент, згодом професор-правник університету Св. Володимира, О. Романович-Славатинський (1832–1910 рр.) [2 с. 580–583], у спогадах відзначав: «Навряд чиї-небудь лекції так сприяли розумовому розвитку, як лекції цього професора. Він тоді був повен юності, красоти і моральної чистоти. Для Києва він був тим, чим Грановський для Москви, Каченовський для Харкова – сіячем істини і добра. Я дуже цінував його лекції і не пропустив жодної з них за всі чотири роки» [43, с.619]. Усвідомлюючи важливість розуміння російської історії юристами, професор П. Павлов звернувся до ради університету із пропозицією дозволити їм слухати її разом із філологами усі чотири роки. «Однак, заради справедливості слід сказати, – вважав О. Романович-Славатинський, – що він читав нам не стільки російську історію, скільки історію світової цивілізації. Однак до російської історії відносився його чудовий курс, який він називав «Історія науки російської історії», але більша частина його лекцій була присвячена з'ясуванню закону взаємності послуг – основного закону, що рухав історичні події. Він мав рідкісний талант стисло й ясно виразити сутність усякої доктрини, всякої філософської системи. Якщо я виніс із університету розуміння Гегеля, то був зобов'язаний цим лекціям Павлова» [43, с. 619]. Під впливом

лекцій П. Павлова, студент О. Романович-Славатинський заглибився у вивчення історії російського права та зацікавився державним правом [48].

Слід нагадати, що авторитет історико-філологічного факультету університету Св. Володимира в кінці 40-х – на початку 50-х рр. XIX ст. був на дуже високому рівні. На ньому навчались кращі студенти університету. Лекції корифеїв – професорів-просвітителів П. Павлова, В. Шульгина (1822–1878 рр.) [1, с. 760–777], І. Вернадського (1821–1884 рр.) [1, с. 97–103], М. Бунге (1823–1895 рр.) [1, с. 74–84] відвідували студенти усіх факультетів. Просвітницька атмосфера, що була створена цими особистостями, формувала майбутніх вчених, які ставали гідними спадкоємцями ідей вчителів. Досліджуючи історичний досвід людства та з'ясовуючи закономірності історії, П. Павлов намагався визначити основний історичний закон. Формулював його так: «Історія російського суспільства зокрема, історія суспільства взагалі є здійснення у даній місцевості у певний час закону взаємності речових і моральних послуг для задоволення матеріального і морального споживання, згідно із удосконаленням способів сучасного виробництва, – закону, що постійно порушується зовнішніми причинами та через розвиток споживання, а також засобів виробництва, і внаслідок цього, який прагне оновитися шляхом перетворень і переворотів то зверху, то знизу» [41, с. 220]. Вивчення історії переконало вченого у тому, що стародавнє руське життя стає більш зрозумілим лише під час дослідження матеріальних пам'яток у поєднанні їх із писемністю, при порівнянні із старожитностями, що відтворюють життя європейських народів, а також за наочним ознайомленням із пам'ятками, що відображають із різних сторін побут європейських народів [2, с.31].

Через свої погляди П. Павлов був під наглядом. Наказом Міністерства народної освіти від 11 грудня 1859 р. ординарний професор П. Павлов був звільнений з посади професора університету Св. Володимира у Києві і призначений членом Петербурзької археографічної комісії.

У грудні 1859 р., в прощальній лекції студентам університету Св. Володимира, П. Павлов підсумував свої погляди на розуміння історичного процесу, місце і роль молодого покоління у ньому. Вчений відзначав, що історія, як суспільна наука, повинна сприяти формуванню самосвідомості та викорінювати забобони. Наголосив, що у своїх лекціях намагався розкрити загальні закони розвитку, тому що через усвідомлення руху та взаємозв'язку розвитку суспільства стає зрозумілим сучасне і майбутнє. Підсумував, що російська історія відноситься до історії європейської, подібна до цієї материкової, всесвітньої європейської історії, що на Русі також був родовий побут та патріархально-конституційні основи, які знищила централізація, а освіта, що спочатку була знаряддям уряду, згодом відродила суспільство, створила суспільну думку та свідому інтелігенцію [41, с.265; 48]. «В історії європейських держав, – проголошував вчений, – ми помічаємо, що коли старі установи виявляються неієздатними, настає переворот, спочатку розумовий, потім матеріальний, – енциклопедисти та революція. Такий час переживаємо зараз і ми. [...] Ми чекаємо вже перебудови на більш сучасних основах. Селянське питання поставило нашу історію так, що у неї два виходи – реформа чи революція» [42, с. 265–266].

Просвітник-«шестидесятник» П. Павлов вважав, що в історії протесту завжди значну роль відігравали суспільна думка, література та університети, а у майбутньому кожен університет повинен пов'язати свою діяльність з усіма життєвими основами свого краю, інтелігенція якого повинна сприяти його відродженню, студенти – стати провідниками знань та корисних понять суспільства. Обов'язком університетської молоді є зближення вищих класів із нижчими, бо тільки передаючи освіту останнім, дворянство може спокутувати хибність своїх вчинків [42, с.266]. Цей своєрідний заповіт, який віддзеркалював нагальні потреби часу, втілювався в життя свідомою частиною київської університетської молоді у створенні та роботі перших недільних шкіл, діяльності прогресивної української інтелігенції у Київській студентській громаді, згодом у «Старій громаді», наукових установах Києва, широким дослідженням українського минулого науковою школою істориків університету Св. Володимира, формуванням київської документальної школи істориків під керівництвом В. Антоновича із 70-х рр. XIX ст. зокрема.

«У нас, – підсумовував П. Павлов, – серед глибокої пітьми, серед безнадійної діяльності, вони [університети – О. Т.] складають єдиний порятунок; лише одні університети світять ніби маяки» [42, с.266]. Розмаїтість промов на прощальному вечері 14 грудня 1859 р., який влаштували студенти і викладачі П. Павлову перед його від'їздом до Санкт-Петербурга, свідчила про багатосторонню діяльність і незліченні заслуги «київського Грановського», якому університетська молодь довіряла свої переконання, характер і напрямок думок, від якого набирала знань із усіх сфер. Студент Левченко звернувся до вченого із проханням бути кореспондентом між Київським і Петербурзьким університетами, діяти від імені першого в їх зближенні, організації у північній столиці недільних шкіл і встановленні зв'язку між ними та київськими школами. Як відомо, П. Павлов прийняв пропозицію, у Петербурзі він став енергійним організатором недільних шкіл [40, с. 269–271].

Отже, у кінці 1859 р. професор П. Павлов був переведений на службу у Санкт-Петербург членом Петербурзької археографічної комісії, на початку 1860 р. він був призначений бібліотекарем бібліотеки для службовців, яка тоді існувала при Міністерстві народної освіти. 14 лютого 1860 р. П. Павлова заарештували через справу Харківсько-Київського таємного товариства. Згодом, за дозволом Міністерства народної освіти та під його керівництвом, П. Павлов керував недільними школами, які тоді були організовані в Санкт-Петербурзі за зразком київських недільних шкіл, а також викладав курс всесвітньої історії в училищі правознавства. Пізніше П. Павлова обрано радою Санкт-Петербурзького університету екстраординарним професором всесвітньої історії (давнього часу). Проте у 1862–1875 рр. він кафедри в університеті не посідав, а служив у Петербурзькій археографічній комісії без утримання, а з 1870 р. із невеличким державним утриманням [1, с. 535].

2 березня 1862 р. у публічній лекції під егідою Вільного університету П. Павлов виголосив промову про «Тисячоліття Росії», у якій наголосив на тому, що за весь час свого існування Росія була рабовласницької країною, з потужним централізованим державним апаратом, де завжди придушувалися найменші прояви громадської незалежності, засудив кріпосницький лад Російської імперії та проблемність і ненадійність селянської реформи 1861 р. Текст лекції був схвалений цензором, який не міг навіть уявити занадто бурхливу реакцію слухачів. Публіка підтримувала лектора галасливими оплесками та криками схвалення [48].

На гучні виклики аудиторії промовець вийшов і, піднявши руку, заявив: «Росія стоїть тепер над безоднею, в яку ми і впадемо, якщо не звернемося до останнього засобу порятунку, до зближення з народом. Хто має вуха, нехай почує!». 5 березня 1862 р. П. Павлов був заарештований і 6 березня 1862 р. висланий у Ветлугу (Костромська губернія) із заборонаю на майбутнє читати публічні лекції. У 1864 р. він був переведений у Кострому, де працював співробітником «Костромских Губернских Ведомостей». У 1865 р. отримав дозвіл оселитися в Царському Селі, а в 1866 р. – у Санкт-Петербурзі. Із заслання П. Павлов повернувся із підірваним здоров'ям, громадською діяльністю більше не займався. У 1871 р. він був звільнений від нагляду [39, с. 12–13]. Після повернення у Санкт-Петербург П. Павлов викладав статистику у Костянтинівському військовому училищі, всесвітню та російську історію в юнкерському училищі, російську історію в Оленівському жіночому училищі, час від часу був експертом у комітеті Головного управління військовий учбових закладів по складанню програм для військових училищ [1, с. 535; 48].

2 травня 1875 р. П. Павлов був затверджений ординарним професором відкритої кафедри історії і теорії мистецтв університету Св. Володимира. Він також залишався членом Археографічної комісії. Його плідну викладацьку, науково-дослідну та музейну діяльність у 1875–1885 рр. на кафедрі історії і теорії мистецтв університету Св. Володимира дослідила О. Сторчай [50, с. 114–140]. У цей період він облаштував Музей вишуканих мистецтв університету Св. Володимира. У 1885 р. П. Павлов повернувся до Санкт-Петербургу, де помер у 1895 р.

Викладач кафедри російської історії український історик, вчений, професор університету Св. Володимира, археограф В. Домбровського у 1838–1844 рр. своєю педагогічною працею та власним дослідницьким прикладом надихав сучасників вивчати історію рідної землі, краю, міста, досліджувати історичну і культурну спадщину українського народу, його внесок у формування української археографії був вагомим для свого часу і позитивно позначився на її роботі. В. Домбровський передчасно пішов з життя у тридцять п'ять років і не реалізував свого багатообіцяючого потенціалу як викладач і науковець, проте своєю діяльністю у цілому В. Домбровський започаткував перший період становлення школи істориків університету Св. Володимира, започатковував її традиції. Український історик, професор Університету Св. Володимира, археограф В. Домбровський має зайняти почесне місце серед викладачів і вчених України першої половини XIX ст.

Саме у стінах університету Св. Володимира розпочалося становлення М. Костомарова, як університетського викладача та науковця, промовисто сформовано спрямування всього його подальшого життєвого шляху як громадянина, історика та вченого. А сам він вважав київський період свого життя і працю в університеті Св. Володимира найщасливішими і найяскравішими моментами свого життя, хоча працював він у закладі лише упродовж серпня 1846 р. – березня 1847 р., під час київського періоду його життя (1844–1847 рр.), до арешту за участь в Кирило-Мефодіївському товаристві. Відомий український і російський вчений, історик, публіцист, поет-романтик, мислитель, громадський діяч, один з лідерів Кирило-Мефодіївського товариства, ад'юнкт-професор університету Св. Володимира, М. Костомарова своєю діяльністю у київський період життя був причетний до започаткування першого періоду школи істориків університету Св. Володимира та засновував її традиції. Як і В. Домбровський, М. Костомаров був серед фундаторів української історичної освіти і науки, закладав вивчення, розробку, видання документальної історії України, творив традиції українського освітянського і наукового простору.

Викладацька, наукова та громадська діяльність професора кафедри російської історії П. Павлова впродовж 1847–1859 рр. склала другий період становлення школи істориків університету Св. Володимира, сприяла формуванню широкого світогляду київського студентства, зокрема істориків, усвідомленню ними загальнолюдських законів розвитку суспільства, просвітництва, критичного і системного методу дослідження історичного процесу. Вчений вплинув на формування школи істориків університету Св. Володимира загалом, сформував свій напрямок наукової школи, яскравим представником якої був І. Лашнюков. Для київського студентства П. Павлов був кумиром, шанованим вченим, мислителем, спілкування з яким навчало як потрібно любити свій народ.

Енергія професора П. Павлова та дружні стосунки із студентством стали запорукою успішної діяльності недільних шкіл, організацію яких він скеровував. Учений був щиро й глибоко переконаний, що розповсюдження знань поступово трансформує російське азійське суспільство. Пояснюючи ідеї соціального та культурного прогресу, П. Павлов допомагав молоді усвідомити її високу історичну місію. Свідома інтелігентна молодь бачила в його особі не лише спільника, але значною мірою виразника її ідейної позиції. Після урядових репресій 1862 р., які примусово відірвали професора П. Павлова від безпосередньої участі у науковому і громадському житті, його ім'я поступово забувалося. Заслання 1862 р. відбулося у самому розквіті його творчих сил. На жаль, важкі умови підірвали життєві сили історика і він не зміг після повернення у повній мірі розкрити свій потенціал, завершити перервані праці. Постать професора П. Павлова була непересічною для свого часу. Представник школи істориків університету Св. Володимира, професор П. Павлов, який сформував другий період її становлення, закладав і розвивав традиції школи істориків університету Св. Володимира, має зайняти почесне місце серед викладачів і вчених України середини та другої половини XIX ст.

Отже, окреслений соціокультурний портрет В. Домбровського, М. Костомарова, П. Павлова дозволив дослідити історію першого та другого періодів становлення школи істориків університету Св. Володимира у кінці 30-х – 60-х рр. XIX ст., глибше осягнути їх життя, викладацьку, наукову, громадсько-просвітницьку діяльність. Усі троє істориків прийшли в університет Св. Володимира молодими – В. Домбровському було 28 років, М. Костомарову – 29 років, П. Павлову – 24 роки, усі троє викладачів були переповнені бажанням працювати задля користі просвіти і науки, усі троє науковців своєю подвижницькою діяльністю надихали оточуючих на вивчення історії та культури рідного краю.

В. Домбровський передчасно пішов з життя у тридцять п'ять років і не реалізував свого багатообіцяючого потенціалу. М. Костомарова заарештовано у тридцятирічному віці через участь у Кирило-Мефодіївському товаристві у день його весілля, коли він мріяв все подальше життя прожити у Києві та присвятити себе праці в університеті Св. Володимира. П. Павлов у 36 років, на піку його величезного авторитету, глибокого шанування серед студентів, значущого впливу на формування їхнього світогляду, активної викладацької та громадсько-просвітницької діяльності за його відкриті вільнодумні погляди та громадсько-просвітницьку діяльність посередині навчального року був переведений владою до Санкт-Петербургу, а потім засланий у Костромську губернію, без права викладати.

Постаті істориків В. Домбровського, М. Костомарова і П. Павлова були непересічними для їх часу. Вони започаткували та сформували перший і другий періоди становлення школи істориків університету Св. Володимира, своєю різноплановою діяльністю засвідчили культ знань, високу ерудицію і загальну культуру, прагнення творити, фахово навчати талановитих вчених і виховувати широко й неупереджено мислячу молоду генерацію громадян, надихали оточуючих вивчати історію та культуру рідного краю, що сприяло започаткуванню традицій школи істориків університету Св. Володимира загалом.

Список використаних джерел

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / Составлен и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. – 860 с. 2. Тарасенко О. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. / О.Тарасенко. – К.: Логос, 1995. – 276 с. 3. Тарасенко О. Внесок наукової школи істориків Київського університету у становлення національної історичної освіти і науки / О. Тарасенко // Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Образ епохи. Культурне середовище Києва кінця XIX – початку XX ст.». Київ, Будинок вчених НАН України 20–22 листопада 1995 р. – С. 152–154. 4. Тарасенко О. Класична наукова школа істориків Київського університету Св. Володимира у XIX ст. / О. Тарасенко // Історія. Частина I: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. Міжнародна асоціація українців, Національна академія наук України, 1996. – С. 225–228. 5. Тарасенко О. О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування) / О. О. Тарасенко // Історична думка, № 1 (2), 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/>

- 1/О Tarasenko IS.pdf. 6. Тарасенко О. Спогади В. Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира / О. Тарасенко // Грані. – 2016. – № 2 (130). – С. 81–89. 7. Тарасенко О. О. Спогади Миколи Костомарова (школа істориків Університету Св. Володимира) / О. О. Тарасенко // Грані. – 2015. – № 11/2 (127). – С. 97–102. 8. Тарасенко О. О. Спогади про професора Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) / О. О. Тарасенко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – Вип. 45. – С. 80–85. 9. Тарасенко О. О. Спогади М. І. Костомарова про П. В. Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира) / О. О. Тарасенко // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Том 105. – Вип. 2. – С. 133–139. 10. Левицький О. И. Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов (1843–1893): Историческая записка о ее деятельности / О.И. Левицкий. – Киев, 1893. – 142 с. 11. Журба, О. І. Значення діяльності В. Ф. Домбровського у становленні Київської археографічної комісії / О. І. Журба, М. П. Ковальський // Вісник Київського університету. Історичні науки. – 1989. – Вип. 31. – С. 48–54. 12. Журба О. І. Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії і діяльності / О. І. Журба. – К.: Наукова думка, 1993. – 186 с. 13. Тарасенко О. О. Діяльність учених Університету Св. Володимира в Київській археографічній комісії у 50–80-х роках XIX ст. / О. О. Тарасенко // Київ у соціокультурному просторі XIX–XXI століть: національний та європейський контекст: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 13 квітня 2011 р. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 67–72. 14. Тарасенко, О. Школа істориків Університету Св. Володимира: штрихи до творчого портрету Василя Федоровича Домбровського / Ольга Тарасенко // Science Rise, 2015. – Т. 7. – № 1(12). – С. 37–41. 15. Тарасенко О. О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: В. Ф. Домбровський та М. І. Костомаров / О. О. Тарасенко // Грані. – 2015. – № 12/2 (128). – С. 59–68. 16. Домбровський В. Ф. Острожская старина / В. Ф. Домбровський // Киевлянин. – Кн. I. – 1840. – С. 81–118. 17. Домбровський В. Ф. Луцк / В. Ф. Домбровський // Киевлянин. – Кн. II. – 1841. – С. 49–67. 18. Домбровський В. Ф. Очерк г. Чернигова и его области в древнее и новое время / В. Ф. Домбровський. – Киев, 1846. – 49 с. 19. Домбровський В. Ф. О Кременецком замке / В. Ф. Домбровський // Киевлянин. – 1850. – С. 39–44. 20. Гербель М. Лицей князя Безбородко. Гимназия высших наук и лицей кн. Безбородько / М. Гербель. 2-е изд. перер. и доп. – СПб., 1881. – 474 с. – С. 390. 21. Пінчук Ю. Вибрані студії з костомаровознавства / Ю. А. Пінчук / Ред. колегія: П. Сохань (голова), Д. Бурім, І. Гирич, Я. Калакура, О. Маврін, В. Наулко. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського / Ю. А. Пінчук. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2012. – 608 с. 22. Пінчук Ю. А. М. І. Костомаров у Києві (1844–1847 рр.) / Ю. А. Пінчук // Український історичний журнал. – 1992. – № 5. – С. 3–15. 23. Костомаров Микола / 100 найвідоміших українців / Гнатюк М. А., Громовенко Л. П., Ламонова О. В. та ін. 2-ге видання. – К.: Орфей, 2002. – 592 с. 24. Костомаров Микола Іванович (1817–1885). Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті [авт.-упоряд. О. Матвійчук, Н. Струк]. – К.: Світ Успіху, 2005. – С. 191–192. 25. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров; сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского. – К.: Лыбидь, 1990. – 736 с. 26. Славянская мифология. Сочинение Николая Костомарова. Извлечение из лекций, читанных в университете Св. Владимира во второй половине 1846 г. / Н. Костомаров. – К., 1847. – 113 с. 27. Науменко В. Н. И. Костомаров как этнограф / Володимир Науменко // Киевская старина. – 1885. – № 5. – С. XXXV–XLIV. 28. Попов П. Н. Костомаров як фольклорист і етнограф / П. Н. Попов. – К.: Наукова думка, 1968. – 113 с. 29. Яценко М. Т. М. І. Костомаров – фольклорист і літературознавець / М. Т. Яценко // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія /упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. – К.: Либідь, 1994. – С. 18–19. 30. Козачок Я. В. Забуттю не підлягає. Микола Костомаров і Кирило-Мефодіївське товариство / Я. В. Козачок, О. А. Горленко; Національний авіаційний ун-т. – К.: НАУ, 2007. – 80 с. 31. Ге Н. Киевская гимназия в 40-х годах XIX ст. / Н. Ге / Сборник в пользу недостаточных студентов Университета Св. Владимира. – СПб., 1895. – С. 59–60. 32. Тарасенко О. О. Школа істориків Університету Св. Володимира: Микола Іванович Костомаров / О. О. Тарасенко // Київські історичні студії, 2016. – № 1. – С. 127–134. 33. Тарасенко О. О. Представники народницького напрямку Микола Костомаров та Іван Лашнюков (школа істориків Університету Св. Володимира) / О. О. Тарасенко // Science Rise. – X: НВП ПП «Технологічний Центр», 2015. – № 11 (16). – С. 64–68. 34. Павлов П. В. Об историческом значении царствования Бориса Годунова / П. В. Павлов. – М., 1850. – 132 с. 35. Кавелин К. Д. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 / К. Д. Кавелин // Отечественные записки, 1850. – Т. 72. – Ч. 9. – Отд. V. – Критика. – С. 13–30. 36. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 // Современник, 1850. – Т. 22. – Ч. 7. – Отд. III. – Критика. – С. 17–26. 37. Погодин М. П. Об историческом значении царствования Бориса Годунова. Соч. П. Павлова. М., 1850 / М. П. Погодин // Москвитянин, 1850. – Ч. 8. – Кн. II. – Від. IV. – С. 116–135. 38. Пирогов Н. И. О воскресных школах / Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – М., 1985. 39. Лемке М. Дело профессора Павлова / М. Лемке // Очерки освободительного движения 60-х годов. – СПб., 1908. – С. 7–13. 40. Ястребов Ф. Революционные демократы на Украине: вторая половина 50-х – начало 60-х годов XIX ст. / Ф. Ястребов; отв. ред.: Ф. Е. Лось; АН Украинской ССР, Ин-т истории. – Киев: Изд-во АН УССР, 1960. – 307 с. – С. 269–271. 41. Эймонтова Р. Г. Ученый-просветитель П. В. Павлов (60-е годы) / Р. Г. Эймонтова // Исторические записки. – 1986. – Т. 113. – С. 208–249. 42. Прощальная лекция пр. П. В. Павлова, студентам Киевского университета, зачит. в декабре 1859 г. // Исторические записки. – 1955. – Т. 52. – С. 265–266. 43. Романович-Славатинський, А. В. Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг. / А. В. Романович-Славатинський // Вестник Европы. – 1903. – Ч. 2. –

С. 619–44. Португалов В. О. Ученик об учителе / В. О. Португалов // Исторические записки. – 1986. – Т. 113. – С. 252–256. 45. Авсеенко В.Г. Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862 / В. Г. Авсеенко // Исторический вестник. – 1881. – Ч. 4. – С. 723. 46. Тарасенко О. О. Спогади В.Й. Португалова про професора Павлова (школа істориків Університету Св. Володимира / О. О. Тарасенко // Матеріали XII Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні наукові дослідження сучасності (22–24.12. 2015)». Історія. Збірник наукових праць. – Київ, 2015. – С. 77–85. 47. Тарасенко О. Викладацька діяльність П. В. Павлова в Університеті Св. Володимира у середині XIX ст. / О. О. Тарасенко // Література та культура Полісся, 2007. – № 38. – С. 236–248. 48. Тарасенко О.О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: Платон Васильович Павлов / О. О. Тарасенко // Парадигма пізнання: гуманітарні питання, 2015. – Том 7, № 10. – С. 5–30. 49. Тарасенко О. Формування наукових шкіл істориків в Університеті Св. Володимира: Іван Васильович Лашнюков / О. Тарасенко // Київські історичні студії. – 2015. – № 1. – С. 108–114. 50. Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924): Монографія / О. В. Сторчай. – К.: Щек, 2009. – С.114–140.

Ольга Тарасенко

ШТРИХИ К СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПОРТРЕТУ ІСТОРИКІВ УНІВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА – В. ДОМБРОВСКОГО, Н. КОСТОМАРОВА, П. ПАВЛОВА

Рассмотрены социокультурный портрет историков кафедры русской истории университета Св. Владимира – В. Домбровского, Н. Костомарова, П. Павлова. Доказано, что в конце 30–60-х гг. XIX в. своей преподавательской, научной, общественно-просветительской деятельностью В. Домбровский и Н. Костомаров сформировали первый период, а П. Павлов – второй период создания школы историков университета Св. Владимира XIX в. Установлено, что своей разноплановой деятельностью В. Домбровский, Н. Костомаров, П. Павлов продемонстрировали культ знаний, высокую эрудицию и общую культуру, стремление творить, профессионально обучать талантливых ученых и воспитывать широко и непредвзято мыслящее молодое поколение граждан, вдохновляли окружающих изучать историю и культуру родного края, что способствовало основанию традиций школы историков университета Св. Владимира в целом.

Ключевые слова: социокультурный портрет, университет Св. Владимира, В. Домбровский, Н. Костомаров, П. Павлов.

Olga Tarasenko

STROKES TO A SOCIO-CULTURAL PORTRAIT OF HISTORIANS OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY – V. DOMBROWSKIY, M. KOSTOMAROV, P. PAVLOV

The sociocultural portrait of the historians Volodymyr Dombrowskiy, Mykola Kostomarov, Platon Pavlov of the Department of Russian History at St. Volodymyr University is researching in the article. It is investigated that at the end of 30-ies – in 60-ies of the XIX century by their teaching, research, social and educational activities Volodymyr Dombrowskiy and Mykola Kostomarov created the first period, and Platon Pavlov created the second period of the School of Historians of St. Volodymyr University of the XIX century. It is established that Volodymyr Dombrowskiy, Mykola Kostomarov, Platon Pavlov by their diverse activities showed a cult of knowledge, a high erudition and a common culture, their desire to create and professionally train talented scientists, educate a young generation of citizens with widely and impartially thinking, and inspired others to explore the history and culture of their native land, which contributed to the foundation of the traditions of the School of Historians of St. Volodymyr University as a whole.

Key words: sociocultural portrait, University St. Volodymyr, V. Dombrowskiy, M. Kostomarov, P. Pavlov.